

พิธีกรรมการเสี่ยงน้ำในละครพันทาง เรื่อง พระลอ

THE RITUAL OF SIANG NAHM IN LAKHON PHANTHANG

PHRA LOR

พิชญา บวรอิทธิกร *

PHICHAYA BOWORNITTHIKORN

บทคัดย่อ

บทความวิชาการ เรื่อง พิธีกรรมการเสี่ยงน้ำ ในละครพันทาง เรื่อง พระลอ มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงพิธีกรรมการเสี่ยงน้ำ ในการแสดงละครพันทาง เรื่อง พระลอ ตอนเสี่ยงน้ำ พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ รูปแบบการแสดงของครูลมุล ยมะคุปต์ โดยศึกษาจากเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง อาทิ ลิลิตพระลอ บทละครพันทาง เรื่อง พระลอ พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง จากการศึกษาพิธีกรรมการเสี่ยงน้ำในละครพันทาง เรื่องพระลอ ตอนเสี่ยงน้ำ พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ รูปแบบการแสดงของครูลมุล ยมะคุปต์ พบว่า องค์ประกอบพิธีกรรมการเสี่ยงน้ำในการแสดงละครพันทาง ได้แก่ 1. พระลอแต่งกายสีขาว 2. มีการใช้ดอกไม้ในการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 3. ใช้เพลงหน้าพาทย์สาธุการประกอบการแสดงที่สื่อถึงการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 4. กระบวนท่ารำในการสื่อถึงการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนการอธิษฐานจิต โดยมีขั้นตอนพิธีกรรมการเสี่ยงน้ำ ดังนี้ 1. นำดอกไม้ไหว้สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 4 ทิศ ประกอบการรำหน้าพาทย์สาธุการ 2. อธิษฐานจิตเพื่อกำหนดการเสี่ยงทาย 3. นำดอกไม้วางลงบนน้ำเพื่อเสี่ยงทายผล 4. ทราบผลการเสี่ยงทายจากการสังเกตการไหลเวียนของน้ำ ผลปรากฏว่า น้ำไหลวนไม่เป็นปกติและมีสีแดงดังสีแดง เป็นลางร้ายว่าจะเกิดเหตุการณ์ไม่เป็นมงคล

คำสำคัญ : พิธีกรรม การเสี่ยงน้ำ ละครพันทาง พระลอ

* วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Abstract

This academic article aimed to study the ritual of Siang Nahm in Lakhon Phanthang Phra Lor written by his Royal Highness Prince Narathip Praphanphong using the pattern of performance by Lamoon Yamakup. The author studied relevant documents and literature such as Lilit Phra Lor, Lakhon Phanthang Phra Lor written by His Royal Highness Prince Narathip Praphanphong and conducted an interview with those involved. The findings from studying the ritual of Siang Nahm in the chapter of Phra Lor drama reveal that ritual elements of Siang Nahm in the performance included the followings; 1) Phra Lor dressed in white, 2) Flowers used to worship the sacred things, 3) The song Sa Tu Karn in the performance representing the sacred worship, 4) The dance showing the worship of holy things. It was also found that Siang Nahm comprised four ritual steps 1) Bring flowers to worship the sacred things in all four directions along with a dance and the song Sa Tu Karn, 2) Make a wish, 3) Put the flowers on water, 4) Know the result by observing the circulation of water. The result shows that the water flowed irregularly and was red like blood. This bad luck sign was believed to bring the misfortune.

Keywords: Ritual, Siang Nahm, La Khon Phanthang, Phra Lor

บทนำ

พิธีกรรม ตามพจนานุกรมให้ความหมายว่า การบูชา แบบอย่างหรือแบบแผนต่าง ๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา พิธีกรรม คือ การกระทำที่คนเราสมมติขึ้นเป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธีเพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจและมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป เช่น พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา หรืออีกนัยหนึ่ง พิธีกรรม หมายถึง พฤติกรรม ที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อความเชื่อทางศาสนาของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใด ๆ ก็ตามต่างก็มีการปฏิบัติต่อศาสนาของตนตามความเชื่อและความศรัทธาของตนเองในแต่ละศาสนา จึงก่อให้เกิดเป็น “พิธีกรรม” ทางศาสนาด้วยความเชื่อและความศรัทธา (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2552, น. 1)

พิธีกรรมที่มีความเชื่อมาตั้งแต่โบราณกาลนั้นคือความเชื่อเรื่องการเสี่ยงทาย พบว่ามีข้อมูลกล่าวถึงการเสี่ยงทายปรากฏอยู่เป็นระยะ ๆ ซึ่งในแต่ละบุคคลย่อมมีความเชื่อ และการเสี่ยงทายที่แตกต่างกันไป พนิดา บุญเทพ (2548, น. 73) กล่าวว่า ความเชื่อเป็นความรู้สึกเชื่อมั่น ศรัทธาของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ว่าจะบันดาลให้เกิดสุขหรือทุกข์ได้ หากกระทำหรือปฏิบัติต่อความเชื่อในทางที่ถูกที่ควรความสุขก็เกิดตามมา ในทางตรงกันข้าม หากกระทำหรือปฏิบัติสิ่งที่ไม่ถูกต้องหรือละเลย ความทุกข์ร้อนอาจเกิดขึ้นได้ ฉะนั้นความเชื่อจึงส่งผลต่อการเกิดขึ้นของพิธีกรรมในการรองรับความเชื่อต่าง ๆ ของมนุษย์ พิธีกรรมมีคุณสมบัติสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

1. เน้นเรื่องสัญลักษณ์ เป็นการใช้สัญลักษณ์ในรูปของอุปกรณ์ กิริยาท่าทาง ตลอดจนถ้อยคำ ทั้งนี้เพื่อช่วยแผ่ขยายพฤติกรรมทางจิต คือช่วยให้จิตเกิดมโนภาพ ความคิดรวบยอดจินตนาการ และเป้าหมายที่ชัดเจนมั่นคง
2. เน้นเรื่องจิตใจ เป็นการอ้างถึงบุคลิกหรือสิ่งที่ประจักษ์ด้วยใจ ซึ่งก็คือภาวะเหนือธรรมชาติ หรือภาวะเหนือปกติวิสัย เช่น อ้างว่าแม่โพสพมีจริง แต่เป็นความจริงที่จิตใจยอมรับ ไม่ใช่ความจริงที่ปรากฏแก่ตา หู จมูก ลิ้น และกาย

การเสี่ยงทายโดยการใช้น้ำที่ปรากฏในวิถีชีวิต

การใช้น้ำในการเสี่ยงทายเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่อยู่ในวิถีชีวิตของมนุษย์ ในโลกนี้มีน้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติหลักที่มีมากถึง 3 ส่วน และยังมีความสำคัญอย่างยิ่งกับชีวิตของมนุษย์ พืช และสัตว์ น้ำยังเป็นสิ่งที่หมุนเวียนและใช้ได้ไม่มีวันหมด ดังนั้นมนุษย์จึงใช้ประโยชน์จากน้ำมาทุกยุคทุกสมัย

สมัยพุทธกาลมีการกล่าวถึงการใช้น้ำในการเสี่ยงทายของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังที่กล่าวข้างต้น พระองค์เสี่ยงทายว่าจะได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณหรือไม่ โดยนำถาดทองลอยน้ำเสี่ยงทำนายว่า หากพระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าขอให้ถาดทองนั้นลอยทวนกระแสน้ำ ปรากฏว่าถาดนั้นกลับลอยทวนกระแสน้ำได้ เป็นที่น่าอัศจรรย์ผิดหลักธรรมชาติ (ธนิต อยู่โพธิ์, 2559, น. 105)

สมัยสุโขทัยมีประเพณีลอยกระทงซึ่งเป็นการใช้น้ำในการเสี่ยงและตั้งจิตเพื่อขอขมาพระแม่คงคา เมื่อสุโขทัยเป็นราชธานีประมาณ พ.ศ. 1800 ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พระสนมเอกแห่งพระร่วงเจ้าเป็นผู้ให้กำเนิดการลอยกระทง ในปัจจุบันการลอยกระทงได้แพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง มีการทำกระทงเพื่อขอขมาพระแม่คงคา พร้อมกับอธิษฐานจิตขอพรเห็นได้ว่าการลอยกระทงนั้นมีน้ำเป็นสื่อกลางในการนำพากระทงไปสู่พระแม่คงคา

และเกิดผลตามที่ผู้ล่อยอธิษฐานไว้ เช่น ถ้าล่อยกระທงแล้วล่อยไปตามน้ำอย่างราบรื่น การอธิษฐานจะเป็นจริงเป็นผลดี แต่ถ้ากระທงล่อยไปแล้วเกิดคว่ำลงผลที่อธิษฐานจะไม่เกิดผลจริงและอาจจะเกิดเรื่องที่ไม่ดีขึ้น

ซึ่งในวิถีชีวิตของคนไทยก็ยังมีพิธีกรรมทั้งที่เกี่ยวข้องกับน้ำหรือไม่เกี่ยวข้องกับน้ำอีกมาก แต่ถึงอย่างไร ความเชื่อ สายน้ำ การอธิษฐาน ก็ถือได้ว่าผูกพันกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ให้กระแสน้ำพัดพาสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปตามจิตอธิษฐาน จากความเชื่อที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันนำพาไปสู่พิธีกรรมที่แทรกซึมอยู่ในวรรณคดี บทละคร และนำมาแสดงในละครรำที่ปรากฏหลายเรื่องในปัจจุบัน

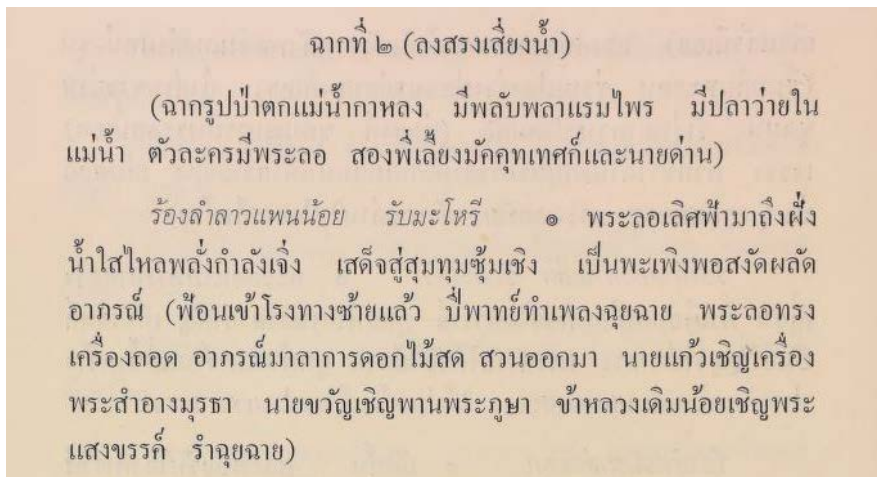
จากที่กล่าวมาข้างต้นจึงเห็นได้ว่าพิธีกรรมผูกพันกับคนไทยในหลากหลายด้าน เป็นนามธรรม ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นอย่างชัดเจนได้ด้วยเหตุผล แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจปฏิเสธได้ มนุษย์ทุกคนบนโลกล้วนแต่ตกอยู่อิทธิพลของความเชื่อด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น มีผลกระทบทั้งทางด้านความคิดและความรู้สึก จนทำให้เกิดพิธีกรรมที่รองรับในความเชื่อนั้น ๆ จึงกล่าวได้ว่าความเชื่อในพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์อย่างมีอาจแยกออกจากกันได้และยังคงมีหลักฐานที่สืบทอดกันมา ไม่ว่าจะเป็นด้านประเพณี ด้านพิธีกรรม ด้านวรรณกรรม รวมไปถึงการแสดงนาฏกรรมที่มาจากบทละครหรือบทประพันธ์

นาฏกรรมเป็นสิ่งที่เป็นภาพสะท้อนของสังคมแต่ละยุคสมัย เช่นเดียวกับการแสดงนาฏกรรมไทยที่มีบริบทของสังคมในแต่ละยุคสมัยแฝงอยู่ด้วย ซึ่งในเรื่องพิธีกรรมเป็นสิ่งที่มักอยู่ในละครไทย ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น พิธีกรรมการเสี่ยงทายนั้นอยู่ในชีวิตของคนไทยปรากฏในละครประเภทต่าง ๆ แต่มีสิ่งที่แตกต่างกันออกไป คือ เป้าหมายในการเสี่ยงทาย เพื่อผลลัพธ์แตกต่างกัน

ละครพันทางเรื่องพระลอ ตอน เสี่ยงน้ำ

พระลอเป็นเรื่องนิยายประจําถิ่นไทยทางภาคเหนือ โดยเรื่องราวของพระลอมีผู้แต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทลิลิต ซึ่งอยู่ในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาแต่ไม่สามารถทราบนามผู้แต่ง ในระยะต่อมาที่ละครรุ่งเรือง คณะละครในอดีตนิยมแต่งบทละครขึ้นแสดงในคณะของตนมากกว่าที่จะนำบทละครที่บุคคลอื่นแต่งมาแสดง ดังนั้นละครเรื่องพระลอซึ่งเป็นละครเรื่องเอกจึงมีผู้นำมาแต่งเป็นบทละครหลายท่าน สำหรับบทความฉบับนี้เป็นบทละครสำนวนของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ บทละครเรื่องพระลอนี้แบ่งเป็น 3 ตอนด้วยกัน เนื่องจากมีเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบทั้ง 3 ตอน เรียกชื่อตอนว่า ตอนแรก ตอนกลาง และตอนปลาย

ละครพันทางเรื่องพระลอ ตอนเสียงน้ำ พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เป็นบทละครเรื่องพระลอ ตอนกลาง สืบเนื่องจากที่พระลอเดินทางออกจากเมืองแมนสรวงข้ามแม่น้ำกาหลงไปยังเมืองสรอง เมื่อข้ามมาถึงฝั่งพระลอจึงผลิตอาภรณ์สร้งน้ำ บทพระนิพนธ์ ดังนี้

ภาพที่ 1 บทละคร พระลอ ตอนกลาง ฉากที่ 2 พระลอผลิตอาภรณ์ลงสร้ง

พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ที่มา : นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ (2517, น. 48)

ทันใดนั้นก็ทรงระลึกถึงพระมารดา คิดสงสารพระองค์ที่ได้ทอดทิ้งมา พระลอคิดตำหนิตัวเอง พอคิดดังนั้น พระลอก็อยากหวนคืนกลับพระนคร จึงปรึกษากับพี่เลี้ยงว่าจะเสด็จกลับเมือง แต่ด้วยความไม่แน่วพระทัยพระลอจึงกระทำการเสี่ยงทายที่แม่น้ำทำนายชะตาในการเดินทางในครั้งนี้ อธิษฐานจิตเสี่ยงทายดวงชะตาว่าหากการเดินทางปลอดภัยให้น้ำไหลไปอย่างปกติ แต่หากเกิดเหตุการณ์ร้ายให้น้ำไหลวน จึงสั่งให้พี่เลี้ยงไปเก็บช่อดอกไม้มาบูชาไหว้ผีสงเทพารักษ์ จากนั้นพระลอจึงตั้งจิตอธิษฐานเพื่อเสี่ยงทายผล แต่พอสิ้นคำอธิษฐานเสี่ยงทายน้ำก็ได้ไหลไปไหนแต่เวียนวนอยู่เฉพาะตรงพระพักตร์ น้ำกลายเป็นสีแดงเหมือนสีเลือด พระลอจึงทราบถึงชะตากรรมของตนที่จะต้องเกิดเหตุไม่ดีหรือลางร้าย พระลอทอดพระเนตรเห็นแล้ว ทรงท้อพระทัยสิ้นเรี่ยวแรงจนเกือบจะล้มลง แต่พระองค์ทรงปิดเรื่องนี้มิให้ใครรู้ด้วยมนต์เสน่ห์ที่ปู่เจ้าสมิงพรายได้ทำใส่ จึงเดินทางต่อไปยังเมืองสรอง ซึ่งผู้แสดงสื่อความหมายให้ผู้ชมทราบด้วยทำนานาฏศิลป์ไทยตามบทประพันธ์

ภาพที่ 2 การแสดงละครพื้นทาง เรื่องพระลอ ตอนเสียงน้ำ ผู้แสดงตัวละครพระลอ รำประกอบ เพลงหน้าพาทย์สาธุการ สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากนั้นจึงอธิษฐานเพื่อต้องการทราบดวงชะตาในการเดินทางไปยังเมืองสรอง เพื่อพบพระเพื่อนพระแพง พร้อมด้วยพี่เลี้ยง ชื่อว่า นายแก้ว กับ นายขวัญ
ที่มา : ผู้เขียน

องค์ประกอบพิธีกรรมการเสียงน้ำในละครพื้นทาง เรื่องพระลอ ตอนเสียงน้ำ

1. การแต่งกายของพระลอ
2. บทพระนิพนธ์และเพลงประกอบละครพื้นทาง เรื่องพระลอ ตอนเสียงน้ำ
3. อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมการเสียงน้ำ
4. กระบวนทำรำประกอบการแสดง

1. การแต่งกายของพระลอ

ลิลิตพระลอฉบับเดิมมิได้มีการกล่าวถึงเครื่องทรงขณะทำพิธีกรรมเสียงน้ำ กล่าวเพียงว่า พระลอเสด็จสรงสระพระเกศ ดังนี้

ว่๑ ถึงแม่น้ำกาหลง ปลงช้างชดัดคิผิง นังสำราญรันทัน
แล้วให้พันไม้ทำทวง พ่วงเปนแพสรพเสร็จ ธิเก็จข้ม
แม่น้ำแล้วได้ ให้แฉ่วที่ประทับ คุจสำหรับขุนค่าน แล้ว
ท่านเสด็จสรง สี่เผ้าผิงชำระ สะพระเกศเสร็จแล้ว ใจราชคิด
แคล้วแคล้ว ถึงท่านไทมารดา ท่านนา ๖

ภาพที่ 3 ลิลิตพระลอ ตอนพระลอมาถึงฝั่งแล้วสรงน้ำ

ที่มา : กรมศิลปากร (2529, น. 69)

การแต่งกายของพระลอ ตอนเสียงน้ำ ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิป ประพันธ์พงศ์ หม่อมเจ้าพรพิมลพรรณ รัชนี้ ได้กล่าวไว้ในคำนำหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมผัน วรวรรณ ณ อยู่ธยา ว่า “แม่เคยเล่นเป็นตัวพระลอตอนลงสรลงเสียงน้ำ ในพระลอตอนกลาง เมื่อครั้งเล่นถวายหน้าพระที่นั่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง รัชกาลที่ 5 ที่โรงละครหลวงพระที่นั่งอัมพรสถาน พระลอตอนลงสรเปลื้องเครื่องหนัก รัดรูปอย่างละครออก แล้วทรงเครื่องถอดแทน คือ เครื่องละคร แต่เบาและหลวมกว่า นอกจากผ้านุ่งเสื้อคาด ห่มสไบเฉียง แหวน และเข็มขัดแล้ว อาการอย่างอื่นที่ประดับ รวมทั้งมาลา ร้อยกรองอย่างประณีตด้วยดอกไม้สดทั้งสิ้น” (นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ, 2517) นอกจากนี้ยังมีข้อความปรากฏในบทพระนิพนธ์ว่า “...พระลอทรงเครื่องถอดอาการมาลาการดอกไม้สด...” (นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ, 2517, น. 48)

หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯ ทอดพระเนตรการแสดง ทรงพอพระราชหฤทัยยิ่ง ส่งผลให้มีการนำมาจัดการแสดงในหลายโอกาส ได้ถูกเผยแพร่ และรับสืบทอดอย่างต่อเนื่องในหลายคณะ อาทิ คณะละครวังสวนกุหลาบ โดย คุณครูลมูล ยมะคุปต์ มีโอกาสได้รับการถ่ายทอดในขณะนั้น ต่อมาจึงได้นำมาถ่ายทอดในวิทยาลัยนาฏศิลป์ โดยคุณครูณัฏมัย ไตรทองอยู่ ได้รับเลือกแสดงในชุดนี้

ภาพที่ 4 คุณครูณัฏมัย ไตรทองอยู่ แสดงละครพันทาง เรื่องพระลอ ตอนเสียงน้ำ

รูปแบบของคุณครูลมูล ยมะคุปต์

ที่มา : ณัฏมัย ไตรทองอยู่ (2555)

จากการศึกษาการแต่งกายแบบเครื่องถอดนี้พบได้อยู่ในพระราชพิธีมูรธาภิเษก
ลงสรง โดยเรียกการแต่งกายลักษณะนี้ว่า การฉลององค์เครื่องถอด จากการสัมภาษณ์
คุณครูณัฏมัย ไตรทองอยู่ (2555, 5 มิถุนายน) การแต่งกายรูปแบบของ คุณครูลมูล ยมะคุปต์
นั้นจะนุ่งผ้าในลักษณะของจีบโจงคือห้อยชายผ้านุ่งข้างหนึ่ง โดยผู้แสดงต้องสวมสนับเพลา
ไว้ข้างในด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ผู้แสดงเคลื่อนไหวได้อย่างสะดวกในการรำเพลงหน้าพาทย์สาธการ
และเป็นการลดทอนหลักเสียงการเลียนแบบพระมหากษัตริย์

ภาพที่ 5 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฉลองพระองค์ครุยทองเฉวียงบ่า ทรงรับน้ำอภิเษก
ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2563)

ภาพที่ 6 การแต่งกาย พระลอ ตอน เสียงน้ำ รูปแบบของคุณครูลมูล ยมะคุปต์ ในปัจจุบัน
ที่มา : ผู้เขียน

ปัจจุบันสิ่งที่แตกต่างไปจากอดีต คือการนำเสื้อละครสีขาวมาสวมใส่แทนเสื้อผ้าคาด และการไม่ห่มสไบเฉียงบ่า ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเพื่อความงดงามในด้านการแต่งกายที่ทำให้ดูงามกำลัງดี นอกจากนั้นยังมีอีกข้อสังเกตอีกข้อหนึ่ง คือ การสวมเสื้อครุยของตัวละคร มีการสวมเสื้อครุยทับฉลองพระองค์ ในการแสดงแบ่งการแต่งกายออกเป็น 3 ช่วง ช่วงแรก พระลอสวมเสื้อครุยแขนซ้ายและพาดเฉียงบ่าขวา จากนั้นเมื่อพระลอเดินทางมาถึงริมฝั่งน้ำ เพื่อโสรงสมมุติทำกาการถอดเสื้อครุยออก ในช่วงสุดท้ายเมื่อเสร็จพิธีพระลอสวมเสื้อครุยทับฉลองพระองค์ตัวใน เปรียบเทียบลำดับการแต่งกายในพระราชพิธีมูรธาภิเษกแล้ว พบลำดับพิธีว่า “พระมหากษัตริย์ทรงฉลองพระองค์ครุยทองเฉียงพระอังสา เสด็จออกจากพระมณฑปสู่พระมณฑปพระกระยาसन จากนั้นเจ้าพนักงานถอดฉลองพระองค์ครุยทอง และทรงฉลองพระองค์เครื่องถอด ทรงพระภูษาเศวตพัสดร์ ทรงสะพักขาวขลิบทองคำ แล้วเสด็จขึ้นบนพระมณฑปพระกระยาसन ประทับเหนือตั่งไม้มะเดื่อ จากนั้นทรงวกน้ำจากพระครอบ พระมูรธาภิเษก สรงพระเจ้าเป็นปฐม เมื่อถึงมหาอุทุมมมงคลฤกษ์ ไห่ลั่นฆ้องชัย เจ้าพนักงานภูษามาลาได้ไซ้สหัสธาราโปรยน้ำพระมูรธาภิเษกจากเพดานพระมณฑปถวายพระมูรธาภิเษก อันประกอบด้วยน้ำจากปัญจมหานที น้ำเบญจสุทธคงคา และน้ำจากสระทั้ง 4 สระ ขณะสรงพระมูรธาภิเษก พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา เจ้าพนักงานประโคม แตรสังข์ดุริยางค์ดนตรี ทหารกองเกียรติยศ ถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีเฉลิมพระเกียรติยศ เจ้าพนักงานยกพระนพปฎลมหาเศวตฉัตรในพระที่นั่งองค์ต่าง ๆ ขึ้นพร้อมกันทุกแห่งด้วยเมื่อเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเปลี่ยนฉลองพระองค์เสร็จแล้วเสด็จเข้ามายังพระที่นั่งไพศาลทักษิณเพื่อประทับบนพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ มีลักษณะเป็นพระที่นั่งทรงแปดเหลี่ยม ทรงรับน้ำอภิเษกจากพราหมณ์ พระราชบัณฑิต รวมทั้งผู้แทนจากราษฎร ทรงรับน้ำอภิเษกให้ครบทั้งแปดทิศ การทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายน้ำอภิเษกให้ครบทั้งแปดทิศ เปรียบเสมือนการที่ราษฎรจากทั่วทุกสารทิศร่วมกันทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระราชอำนาจ รวมถึงความจงรักภักดีให้แก่พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่” ซึ่งจากจดหมายเหตุดังกล่าวพบว่า ฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์นั้นเปลี่ยนไปเป็น 3 ลักษณะ คล้ายคลึงกับในการแสดงละครพื้นทางเรื่องพระลอ ตอนเลี้ยงน้ำ

ภาพที่ 7 การแต่งกาย พระล่อ ตอน เสี่ยงน้ำ รูปแบบของคุณครูลมูล ยมะคุปต์
พระล่อถอดเสื้อครุยออกสร่งน้ำ
ที่มา : ผู้เขียน

ภาพที่ 8 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์ครุยทองเต็มแขน
หลังจากเสร็จพระราชพิธีมรุธาภิเษก
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2563)

ภาพที่ 9 การแต่งกายพระลอ ตอนเสียงน้ำ รูปแบบของคุณครูลมุล ยมะคุปต์ สวมเสื้อครุยเต็มแขน
ทับฉลองพระองค์ ตรงกับพระราชพิธีมรดกชาติเฉลิมฉลองท้าย
ที่มา : ผู้เขียน

2. บทพระนิพนธ์และเพลงประกอบละครพันทาง เรื่อง พระลอ ตอน เสียงน้ำ

ละครพันทางเรื่องพระลอ ตอนเสียงน้ำ ในช่วงพิธีกรรมการเสียงน้ำ พระลอต้องการทราบดวงชะตาในการเดินทางไปยังเมืองสรอง เพื่อพบพระเพื่อน พระแพง การเสียงท่ายปรากฏเป็นลางร้าย ในส่วนของพิธีกรรมใช้เพลงหน้าพาทย์สาธการเพื่อสักการะไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์
บทดังนี้

- ร้องเพลงลาวครวญ -

มาจูจะเสียงน้ำ ลองดู	ผิจะกูรอดฤทธิ์ผีสา
น้ำใสจิงไหลควังคว้าง	กูอับปางน้ำเฉนียนจงเวียนวน

- ปี่พาทย์ทำเพลงสาธการ -

(พระลอให้พี่เลี้ยงไปเก็บช่อดอกไม้มาบูชา ออกทำนารายณ์ พี่เลี้ยงไหว้ผีสาเทพารักษ์)

- เกรินเกล้าซอฝรั่งเสียงโศก -

พอวางพระโอษฐ์น้ำ	ไหลวนคล้ำคะคว้าง
เห็นแดงดังสีเลือดฉาด	น่าอนาถสยดสยองโหลมา
เสียวหทัยาพระลอราช	พระบาทพระท้าวร้างวามล
เหมือนไม้สนสับอ้อมสะบัน	ทับอูร พระลออัน สะอื้น อาดูร แดเอย

(นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ, 2517, น. 51)

3. อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมการเสี่ยงน้ำ

ในลิลิตพระลอมิได้มีการกล่าวถึงอุปกรณ์หรือสิ่งที่ใช้ในพิธีกรรมการเสี่ยงน้ำ หรือ การสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ในบทพระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ มีกล่าวกำกับไว้ในช่วงปีพาทย์ทำเพลงสาธุการ ดังนี้

- ปีพาทย์ทำเพลงสาธุการ -

(พระลอให้พี่เลี้ยงไปเก็บช่อดอกไม้มาบูชา ออกท่านารายณ์ พี่เลี้ยงให้หัวฝีสางเทพารักษ์)

(นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ, 2517, น. 51)

ปัจจุบันมีการนำดอกไม้มาจัดเป็นกระถางเพื่อความสวยงามในการแสดง และพระลอเป็นผู้ถือดอกไม้ในการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์เอง

4. กระบวนท่ารำประกอบการแสดง

ภาพที่ 10 พระลอให้พี่เลี้ยงไปเก็บช่อดอกไม้มาบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ที่มา : ผู้เขียน

ภาพที่ 11 กระบวนท่ารำเพลงหน้าพาทย์ สาธุการ โดยการไหว้ในลักษณะ 4 ทิศ ในขั้นตอน
การสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนการตั้งจิตอธิษฐาน
ที่มา : ผู้เขียน

ภาพที่ 12 พระลอส่ดอกไม้ให้พี่เลี้ยงนำไปลอยน้ำเพื่อเสี่ยงทาย
ที่มา : ผู้เขียน

ภาพที่ 13 พระลอสังเกตลักษณะของน้ำเพื่อทราบผลลัพธ์การอธิษฐานจิต
ที่มา : ผู้เขียน

ขั้นตอนพิธีกรรมการเสี่ยงน้ำในละครพันทาง เรื่องพระลอ ตอนเสี่ยงน้ำ

1. พระลอให้พี่เลี้ยงไปเก็บช่อดอกไม้มาบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์
2. พระลอสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยรำประกอบเพลงหน้าพาทย์สาธุการ
3. เมื่อไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ครบทั้ง 4 ทิศ พระลอตั้งจิตอธิษฐานว่า หากการเดินทางไปยังเมืองสรองแล้วกลับเมืองแมนสรองอย่างปลอดภัย ขอให้น้ำไหลเวียนไปอย่างปกติ แต่หากเกิดเหตุการณ์ร้าย ขอให้น้ำไหลวนเวียนอย่างไม่ปกติ
4. พระลอส่งดอกไม้ให้พี่เลี้ยงนำไปวางในน้ำ
5. พระลอสังเกตลักษณะของน้ำเพื่อทราบผลการเสี่ยงทาย
6. ผลการเสี่ยงทาย น้ำไหลเวียนวนอยู่เฉพาะตรงหน้าพระลอ และมีสีแดงดังสีแดง ทำให้พระลอทราบว่าการเดินทางไปเมืองสรองจะต้องเกิดเหตุร้าย

ภาพที่ 14 พระลออริษฐาน ผลการเสี่ยงทายออกมา น้ำเป็นสีแดงเลือด
แสดงผลว่าจะเกิดกลางร้ายหรือเหตุการณ์ไม่เกิดขึ้น
ที่มา : ผู้เขียน

การเสี่ยงทายที่สอดแทรกอยู่ในละครรำ เป็นการสะท้อนความเชื่อในแต่ละยุคสมัยจากผู้ประพันธ์บทละคร จะเห็นได้ว่าการเสี่ยงทายนั้นกระทำขึ้นเพื่อต้องการทราบในสิ่งที่ยังไม่มาถึง หรือเป็นการเสี่ยงทายเพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบ

จากข้อมูลดังกล่าว ทำให้ทราบถึงองค์ประกอบและขั้นตอนพิธีกรรมการเสี่ยงน้ำในละครพันทางเรื่องพระลอ ตอนเสี่ยงน้ำ ทำให้เกิดการเรียนรู้ถึงวิธีการเสี่ยงทายและความเชื่อที่สอดแทรกอยู่ในบทละครทั้งยังเกิดประโยชน์ต่อวงการนาฏศิลป์ไทย อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ไทย ตลอดจนการจัดการเรียนการสอนต่อไป

สรุป

บทความฉบับนี้เป็นบทความวิชาการที่มีวัตถุประสงค์ให้ผู้อ่านทราบถึงวิธีการเสี่ยงทายและความเชื่อที่สอดแทรกอยู่ในละครพันทางเรื่องพระลอ ตอนเสี่ยงน้ำ โดยวิธีการเสี่ยงทายคือการนำดอกไม้มาสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งในการแสดงผู้แสดงรำประกอบเพลงหน้าพาทย์สาธุการ แสดงถึงการบูชาหรืออัญเชิญพระรัตนตรัย เทพยดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และใช้เพื่อแสดงกิริยาน้อมไหว้ จากนั้นตั้งจิตอธิษฐานว่าหากการเดินทางปลอดภัยให้น้ำไหลไปอย่างปกติแต่หากเกิดเหตุการณ์ร้ายให้น้ำไหลวน จากนั้นนำกระหวางลงบนน้ำแล้วสังเกตการไหลเวียนของน้ำ เพื่อทราบผลการเสี่ยงทาย ผลการเสี่ยงทายปรากฏว่าน้ำมีสีแดงดังสีแดง หมายถึงจะเกิดเหตุร้ายขึ้น ผู้แสดงสื่อความหมายให้ผู้ชมทราบด้วยทำนนาฏศิลป์ไทยตามบทประพันธ์

ความเชื่อ สายน้ำ การอธิษฐาน ถือได้ว่าผูกพันกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งกระแสไฟฟ้าสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปตามจิตอธิษฐาน จากความเชื่อที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันก็นำพาไปสู่ความเชื่อที่แทรกซึมอยู่ในวรรณคดี บทละคร และนำมาแสดงอยู่ในละครรำในปัจจุบัน

บทความฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อบุคคลในวงการนาฏศิลป์และผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นเอกสารทางวิชาการ ตลอดจนการจัดการเรียนการสอน ผู้เขียนมีความประสงค์เสนอแนะให้บุคคลในวงการนาฏศิลป์หรือผู้ที่สนใจ ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความเชื่อหรือการเสี่ยงทายในรูปแบบอื่น หรือในละครประเภทอื่น ๆ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ด้านนาฏศิลป์ต่อไป

รายการอ้างอิง

กรมการศาสนา, กระทรวงวัฒนธรรม. (2552). **พิธีกรรมและประเพณี**. กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

กรมศิลปากร. (2529). **วรรณกรรมสมัยอยุธยา**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ธนิต อยู่โพธิ์. (2559). **ความเชื่อไทยในวรรณคดี** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศิลปากร.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2517). **บทละครเรื่องพระลอ**. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ.

นฤมัย ไตรทองอยู่. (2555). ภาพถ่าย คุณครูนฤมัย ไตรทองอยู่ เมื่อครั้งแสดงละครพันทางเรื่องพระลอ ตอนเสียน้ำ ตามรูปแบบของคุณครูลมูล ยมะคุปต์.

พนิดา บุญเทพ. (2548). **บ้านชะบุง : ประเพณีความเชื่อและการยังชีพ**. สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **พระราชพิธีมรุกราภิเษก**. [ออนไลน์]. ค้นเมื่อ 4 พฤศจิกายน 2563 เข้าถึงจาก <http://archives.nat.go.th>

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

นฤมัย ไตรทองอยู่. ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์. สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2555.